

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ιδέα γι' αυτό τον συλλογικό τόμο απηχεί σκέψεις και επιθυμίες των επιμελητών και των συγγραφέων που ωριμάζουν εδώ και πολλά χρόνια. Κυρίως όμως ανταποκρίνεται στην ανάγκη να διαμορφωθεί ένα επίπεδο επιστημονικού διαλόγου σχετικά με τη συνολική φυσιογνωμία και τις προοπτικές της Θεσσαλονίκης. Η πρωτοβουλία εκφράζει και την προσπάθεια μιας συλλογικής απάντησης στην απορία: γιατί τόσα πολλά βιβλία για το παρελθόν και τα μνημεία, τις εντυπώσεις ταξιδιωτών και τη φωτογραφική απόδοση της εικόνας της πόλης και τόσο λίγα για την κατανόηση των χαρακτηριστικών και των αντιφάσεων του παρόντος αλλά και για τις προσπάθειες και ελπίδες που αναφέρονται στο μέλλον της; Μήπως είναι μια πόλη ανασφαλής, η οποία στρέφεται προς τα πίσω για να δανειστεί αξίες και αίγλη που θεωρεί ότι δεν διαθέτει πλέον; Μήπως η στροφή στο παρελθόν εκφράζει κάποιο συλλογικό αίσθημα ενοχής για τη σημερινή της κατάσταση και έλλειψη αυτοπεποίθησης για το παρόν και το μέλλον της; Οι συγγραφείς των κεφαλαίων του παρόντος βιβλίου, έχοντας ασχοληθεί αναλυτικά και σε βάθος με τις διαφορετικές πτυχές της σύγχρονης πόλης, αποδέχονται την πρόκληση να αναλύσουν και να διατυπώσουν τις θέσεις τους για τα σημερινά διλήμματα και τις μελλοντικές προοπτικές της Θεσσαλονίκης, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τους τη σημασία της ιστορικής της διαδρομής.

Προσεγγίζοντας τα φαινόμενα της σύγχρονης πόλης μέσα από το ιδιαίτερο πρίσμα της Θεσσαλονίκης, το βιβλίο παρουσιάζει μια συνθετική εκδοχή τόσο για το γενικό πλαίσιο της συζήτησης, όσο και για τις βασικές συνιστώσες της αστικής ανάπτυξης σε δυο ενότητες: «Διαδρομές και μετασχηματισμοί της πόλης» και «Σχεδιασμός και πολιτικές της αστικής ανάπτυξης». Όπως υποδεικνύει η διάρθρωση και τα επιμέρους κεφάλαια του βιβλίου, στόχος του είναι να καλύψει ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων και να αναδείξει κρίσιμες πτυχές της πορείας της Θεσσαλονίκης ως στοιχεία ενός διαρκούς επιστημονικού διαλόγου χωρίς να διεκδικεί κανενός είδους πληρότητα ή αυθεντία στη διατύπωση οριστικών

απαντήσεων.¹ Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον αποτελούν ισότιμα πεδία διερεύνησης, ενώ η σημερινή συγκυρία της πόλης γίνεται κατανοητή τόσο ως αποτέλεσμα προηγούμενων επιλογών, όσο και ως υπόβαθρο των μελλοντικών προοπτικών της. Ενδιαφέρει ιδιαίτερα η θεμελίωση των απόψεων τόσο στα αντίστοιχα πεδία της διεθνούς συζήτησης, όσο και σε εμπειρικά δεδομένα που οδηγούν σε νέες υποθέσεις και ερμηνείες, κάτι που πιστεύουμε ότι δεν καλύπτεται ικανοποιητικά μέχρι σήμερα από τον επιστημονικό και τον δημόσιο λόγο για την πόλη.

Ο σκοπός και η συμβολή του βιβλίου αναδεικνύονται τόσο μέσα από τη διάρθρωσή του και τις ειδικότερες πτυχές που διαπραγματεύονται τα επιμέρους κεφάλαια, όσο και μέσα από μια διαφορετική ανάγνωση που επιχειρεί, διατυπώνοντας μια σειρά από βασικά διλήμματα που αντιμετωπίζει η Θεσσαλονίκη, αλλά και σε διαφορετικό ίσως βαθμό κάθε σύγχρονη πόλη, σε μια διαδικασία σφυρηλάτησης της ιστορικής της διαδρομής. Οι μορφές με τις οποίες εμφανίζονται αυτά τα διλήμματα και οι απαντήσεις που δίνονται έμπρακτα σε κάθε χρονική περίοδο διαμορφώνουν την οικονομική, πολιτική, κοινωνική, πολιτιστική φυσιογνωμία κάθε πόλης.

Θα πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι το βιβλίο, αν και εντάσσεται αναμφισβήτητα στην κατηγορία των μονογραφιών για τις πόλεις, δεν καταχωρείται εύκολα σε κάποιο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Οι προσεγγίσεις που περιλαμβάνει μπορούν να ενταχθούν σε τρεις κύριες κα-

---

1. Στο πλαίσιο αυτό, το βιβλίο διατηρεί τον κριτικό και διερευνητικό χαρακτήρα της επιστημονικής προσέγγισης και δεν επιδιώκει να αποτελέσει βάση αναφορών εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα. Δεν θα πρέπει από την άποψη αυτή να ξενίζει το γεγονός ότι στα επιμέρους κεφάλαια του βιβλίου ορισμένα γεγονότα, χαρακτηριστικά ή μεγέθη αναφέρονται με διαφορετικό τρόπο. Οι συγγραφείς των κεφαλαίων διατηρούν στο ανέραιο την ευθύνη της επιλογής και της άποψής τους. Τα ίδια τα φαινόμενα που εξετάζονται είναι ρευστά, επιδέχονται πολλαπλές αναγνώσεις και ανάλογα με την πηγή, ή την έμφαση που επιδιώκεται να δοθεί, αποκτούν και διαφορετικό νόημα. Η επιβολή κάποιας τεχνητής συμφωνίας ανάμεσα στα κεφάλαια σε ζητήματα που παραμένουν ανοιχτά θα προόδιε τον κεντρικό πυρήνα της πρωτοβουλίας για την παρούσα έκδοση. Η τοποθέτηση αυτή δεν καλύπτει βέβαια τυχόν λάθη στην εμπειρική καταγραφή και την ερμηνεία ή τη λογική των επιχειρημάτων. Καθώς το βιβλίο τίθεται πλέον στην κρίση όλων, η διόρθωσή τους μέσα από τον δημόσιο διάλογο αποτελεί κοινή επιθυμία των επιμελητών και των συγγραφέων.

τευθύνσεις των προσεγγίσεων του αστικού φαινομένου: την ιστορική ανάλυση των μετασχηματισμών που υφίστανται οι πόλεις, την οικονομική ανάλυση της αναδιάρθρωσης και της ανταγωνιστικότητας των πόλεων και την πολεοδομική ανάλυση των τάσεων ανάπτυξης και οργάνωσης του αστικού χώρου. Η πρόθεση των επιμελητών δεν είναι να παραθέσουν αυτές τις διαφορετικές κατευθύνσεις της ανάλυσης, αλλά αντίθετα να τις συνθέσουν, τονίζοντας την ανάγκη κατανόησης των αλλαγών και των μετασχηματισμών μέσω της μελέτη συγκεκριμένων πόλεων.

Θα θέλαμε εδώ να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα τους/τις συγγραφείς των άρθρων για τη συμμετοχή τους και την ευχάριστη και δημιουργική διαδρομή που οδήγησε στην κατάθεση της πολύτιμης γνώσης και εμπειρίας τους στον παρόντα τόμο. Θέλουμε επίσης να υπογραμμίσουμε την εξαιρετική εμπειρία της συνεργασίας μας με το επιτελείο των εκδόσεων Κριτική, το οποίο χειρίστηκε με ενθουσιασμό αλλά και συνέπεια όλες τις απαιτήσεις της έκδοσης. Ειδικότερα, για τη μετάφραση των τριών αγγλικών κειμένων θα πρέπει να ευχαριστήσουμε τους Γιάννη Βλάχο, Χριστίνα Κακδέρη και Τάσο Κίτσο. Τέλος, ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει στις ικανότητες και το ενδιαφέρον της Σοφίας Αλεξιάδου, η οποία με τη συμβολή του Νίκου Βογιατζή, ανέλαβε την ευθύνη για την πλήρη ηλεκτρονική προετοιμασία και τον έλεγχο των κειμένων και του εικονογραφικού υλικού πριν από την αποστολή τους στον εκδότη. Η δική της συνέπεια και προθυμία αποτυπώνεται στο τελικό αποτέλεσμα. Για τυχόν αδυναμίες ή λάθη οι επιμελητές αναλαμβάνουν την ευθύνη ζητώντας προκαταβολικά την επιείκεια και κατανόηση από τους συγγραφείς ή αναγνώστες, επικαλούμενοι ταυτόχρονα τα προτερήματα του βιβλίου.

Απρίλης 2008
Γ.Κ., Λ.Λ., Ν.Π.

Γ. Κανκαλάς, Α. Λαμπριανίδης, Ν. Παπαμίχος

1. Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΣΤΟ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ: ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Η πόλη είναι μια δεύτερη μεταποιημένη φύση στην οποία βρίσκει καταφύγιο η κοινωνική ζωή. Όπως και η πρώτη φύση – από την αβεβαιότητα της οποίας επιχειρεί να διαφύγει η πόλη και με την οποία διατηρεί μια εντατική συμβιωτική σχέση – βρίσκεται σε διαρκή κίνηση. Οι διαδοχικές μορφές της πόλης είναι η ίδια η ιστορία της. Το παρελθόν έχει παγιωθεί μέσα σε αυτές τις μορφές που σκεπάζουν και αντικαθιστούν η μία την άλλη. Το μέλλον, η επόμενη στιγμή της πόλης, παραμένει προσωρινά άγνωστο, αν και γνωρίζουμε ότι θα συντελεστεί από τις επιλογές και τις πράξεις μας. Η πόλη κινείται στο μεταίχμιο ενός παγιωμένου παρελθόντος, ενός ρευστού παρόντος και ενός ανοιχτού μέλλοντος. Αυτό είναι το ασταθές αλλά γοητευτικό πεδίο των συνεχών αλλαγών της πόλης, στο οποίο κινείται το παρόν βιβλίο.

Οι πόλεις αποτελούν κέντρα διεργασίας του νέου, του ανεξερεύνητου και του απροσδόκητου· ενσωματώνουν, απεικονίζουν και εκφράζουν τα σημάδια, τις συνθήκες και τα επιτεύγματα της κάθε εποχής. Οι πόλεις αποτέλεσαν την εστία δημιουργίας και το πεδίο πειραματισμού των νέων φιλοσοφιών αλλά και των κοινωνικών και πολιτικών πρακτικών. Όπως γράφει ο Erik Swynghedouw «η πόλη αποτελεί τελικά το σημείο στο οποίο το μέλλον έχει ήδη φτάσει». Οι πόλεις υπήρξαν πάντα καινοτόμες πηγές που προσδιόριζαν την ιστορική διαδρομή λαών και περιοχών (Williams, 1973, Hall, 1998). Σήμερα, στην παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα είναι τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των πόλεων τα οποία προσδιορίζουν και τη φύση της διαρκώς αυξανόμενης σημασίας τους ως κέντρα πραγματικής δύναμης (Allen, 2007).

Η πορεία κάθε πόλης διαγράφει τροχιές που συνθέτουν πλευρές συνέχειας (καθώς το παρελθόν επιδρά στη μελλοντική της ανάπτυξη) με σημεία ρήξης (καθώς νέα καινοτόμα στοιχεία αναδύονται συνεχώς και διεκδικούν τον δικό τους ρόλο στη διαδρομή της πόλης). Έτσι η πόλη βρίσκεται κάθε φορά σε ένα μεταίχμιο που διαμορφώνεται από μια σει-

ρά συγκυριών, απέναντι στις οποίες καλείται να ανταποκριθεί αποφεύγοντας τους κινδύνους και αξιοποιώντας τις ευκαιρίες. Το προς τα πού θα κατευθυνθεί η πόλη, παραμένει πάντα ένα ιστορικά ανοιχτό ζήτημα.

Στη συνέχεια επιχειρείται να αποδοθεί το φάσμα των θέσεων και απόψεων των συγγραφέων μέσω της ανάδειξης ορισμένων βασικών θεμάτων τα οποία διατρέχουν όλα σχεδόν τα κεφάλαια του βιβλίου. Τα θέματα αυτά προτείνονται ως ένα νήμα που συνδέει τα κεφάλαια του βιβλίου αλλά ταυτόχρονα και ως τρόπος ανάγνωσης που αναδεικνύει τα κεντρικά διλήμματα τα οποία τίθενται σε δημόσιο διάλογο όσον αφορά την πόλη. Τα διλήμματα αυτά είναι τα εξής: (1) Ποιες είναι οι προοπτικές για τον διεθνή ρόλο της πόλης; (2) Προς τα πού προσανατολίζεται το παραγωγικό της σύστημα; (3) Πώς εκλαμβάνεται η πολυπολιτισμικότητα σε σχέση με την κοινωνική συνοχή; (4) Τι έλκει και τι απωθεί τις δημιουργικές δυνάμεις; (5) Πώς συντίθεται η ιστορική μνήμη με τη νεωτερικότητα; (6) Ποια είναι η ισορροπία ανάμεσα στο χάος του δημόσιου χώρου και στην ιδιωτική ευελιξία; και (7) πόσο μπορεί να σχεδιαστεί και να ρυθμιστεί η ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης; Η προσπάθεια αυτή αποτελεί μια εκ των πραγμάτων επιλεκτική αναφορά σε απόψεις και θέσεις των συγγραφέων, και θα πρέπει να κατανοηθεί ως μια εργασία που συμπληρώνει τα ίδια τα κεφάλαια στα οποία οι απόψεις αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά με τις εμφάνσεις και τους προσδιορισμούς που επιθυμούν να τους αποδώσουν οι συγγραφείς τους.¹ Διευκρινίζεται ακόμη ότι η σειρά αναφοράς των συγγραφέων στην παρουσίαση των βασικών θεμάτων που προαναφέρθηκαν δεν ακολουθεί στενά τη σειρά των κεφαλαίων αλλά ανταποκρίνεται στις ανάγκες ανασύνθεσης των σχετικών επιχειρημάτων για κάθε συγκεκριμένο θέμα.

---

1. Η αναφορά στα κεφάλαια που περιλαμβάνονται στον παρόντα τόμο γίνεται με την απλή μνεία των ονομάτων των συγγραφέων τους. Όλες οι υπόλοιπες αναφορές στους συγγραφείς ή τρίτους ακολουθούν τη συνήθη σύμβαση (επώνυμο, χρονολογία), η οποία συνοδεύεται από τα πλήρη στοιχεία στη βιβλιογραφία.

5. Μνήμη και νεωτερικότητα: τα όρια της δημιουργικής καταστροφής

Το δίπτυχο νεωτερικότητα και μνήμη αναδείχθηκε στους προβληματισμούς των ευρωπαϊών αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα, καθώς γινόταν φανερό ότι η νέα αστική συνθήκη, που είχε ήδη διαμορφωθεί, ασφυκτιούσε στο πλαίσιο της παλιάς κληρονομημένης πόλης. Απαντήσεις αναζητήθηκαν σε δύο κατευθύνσεις: δημιουργία μιας νέας πόλης στη θέση της παλιάς ή, εν όψει της οριστικής απώλειας του οικείου τόπου, ρομαντική αναβίωση της δομής και της σκηνογραφίας των μεσαιωνικών πόλεων. Η μοντέρνα πολεοδομία επικράτησε και διαμορφώθηκε σταδιακά στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα ως ένα συνολικό εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα του αστικού χώρου που κωδικοποιήθηκε στη «Χάρτα της Αθήνας». Περιλάμβανε ταυτόχρονα την πρόταση μιας νέας πολεοδομικής οργάνωσης, ορθολογικής και λειτουργικής, και την κατασκευή ενός νέου αστικού τοπίου που θα εκφράζεται με τη γλώσσα των νέων καλλιτεχνικών ρευμάτων του μοντερνισμού. Στην πόλη της νεωτερικότητας, μικρότερα ή μεγαλύτερα ιστορικά σύνολα που επιβίωσαν από τη σαρωτική, σε πολλές περιπτώσεις, ανακατασκευή της πόλης, ενσωματώθηκαν όχι ως ανταγωνιστικά πολεοδομικά πρότυπα αλλά ως γραφικά επεισόδια ή νοσταλγικά τοπία. Ωστόσο, δύο παράλληλες διαδικασίες λαμβάνουν χώρα και επανατοποθετούν τη σχέση νεωτερικότητας και μνήμης: από τη μια πλευρά, η μοντέρνα πολεοδομία, τουλάχιστο στη μεταπολεμική εκπτώχευμένη λειτουργιστική εκδοχή της, δέχεται ριζική κριτική και αμφισβήτηση. Συγχρόνως, καθώς το ιστορικό αφήγημα στρέφεται προς τη «μικρή» ιστορία, αναγνωρίζεται η σημασία των τόπων της καθημερινότητας και επαναξιολογούνται τα τεκμήρια του παρελθόντος.

Στο εξής, νεωτερικότητα και μνήμη δεν θεωρούνται εξ ορισμού έννοιες αντιθετικές. Χωρίς να αναιρούν υποχρεωτικά η μία την άλλη, συγκροτούν, όπου συνυπάρχουν, την ιδιαίτερη ταυτότητα της πόλης. Η προσέγγιση αυτή προσλαμβάνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα μεταπολεμικά χρόνια, όταν οι εκτεταμένες καταστροφές του πολέμου και μια καλπάζουσα ανανέωση των πόλεων αλλοιώνουν το κληροδοτημένο τοπίο. Η συνειδητοποίηση αυτών των αλλαγών προκάλεσε μια πρωτόγνωρη και αποφασιστική στροφή σε ενέργειες για τη διάσωση της ιστορικής φυσιογνωμίας των πόλεων. Διεθνείς και ευρωπαϊκές συνθήκες και διακηρύξεις

δέσμευσαν τα κράτη σε πολιτικές προστασίας, ενώ η γόνιμη συνύπαρξη νεωτερικότητας και μνήμης αναδείχτηκε σε κρίσιμο ερώτημα για τον θεωρητικό στοχασμό των πολεοδόμων και την πολεοδομική πρακτική. Ο μεγάλος αριθμός επεμβάσεων για την προστασία των ιστορικών αστικών τόπων και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίες συνδυάζουν την ανάγκη εξέλιξης της πόλης με ταυτόχρονη διατήρηση της πολιτιστικής της ταυτότητας, αποδεικνύουν περίτρανα ότι οι δύο στόχοι μπορούν να συνυπάρχουν αρμονικά σε όφελος του τελικού αποτελέσματος. Ένα αποτέλεσμα, εκτός των άλλων, και με ιδιαίτερη αναπτυξιακή σημασία, καθώς, όπως επιχειρηματολογεί πειστικά ο Αρτέμης Κουρτέσης, πόλεις με ιδιαίτερη ταυτότητα προσελκύουν ευκολότερα δημιουργικό ανθρώπινο δυναμικό υψηλής ικανότητας.

Ωστόσο, παρά τη συσσώρευση σημαντικής εμπειρίας, ο συγκερασμός των δύο στόχων δεν είναι ούτε αυτονόητος ούτε εύκολος, όπως παρατηρεί εύστοχα η Βίλμα Χαστάογλου. Η συγγραφέας, αναλύοντας την εικόνα της Θεσσαλονίκης, όπου μια ατελής και στρεβλωμένη αντίληψη εκσυγχρονισμού διέπλασε ένα τοπίο ρευστό και σχεδόν υπεκφεύγον κάθε συστηματικό έλεγχο, συμπεραίνει ότι το νέο και το παλιό, η αλλαγή και η ιστορία, τελικά η νεωτερικότητα και η μνήμη βρέθηκαν συχνότερα σε θέσεις αντίπαλες παρά συμπληρωματικές και συμβιωτικές. Παρά τη μόνιμη και προσφιλή ρητορική για το πλούσιο παρελθόν της πόλης, η αναγνώριση και η προστασία του δεν υπήρξε καθόλου αυτονόητη ούτε εύκολη. Η σύγχρονη Θεσσαλονίκη, μια αναμφισβήτητα μοντέρνα πόλη, διατηρεί ένα ιδιαίτερο χρώμα νέου και παλαιού, που προσδίδει αμφισημία στην αστική της ταυτότητα. Σε αντίθεση με άλλες πόλεις, των οποίων η προεξάρχουσα εικόνα παραμένει λίγο-πολύ αμετάβλητη στο χρόνο, η Θεσσαλονίκη παρουσιάζεται τον τελευταίο αιώνα σε μια κατάσταση διαρκούς μετασχηματισμού, όπου τίποτα δεν φαίνεται παγιωμένο και το αστικό τοπίο τελεί υπό συνεχή αλλαγή. Η Αλέκα Γερόλυμπου αφηγείται πώς μακρόχρονες ισορροπίες διαταράσσονται από γρήγορους μετασχηματισμούς και μορφοποιούν τη σημερινή πόλη. Από αυτή τη μακρόχρονη περιπέτεια η Θεσσαλονίκη αναδύεται ως μια πόλη εξαιρετικά παλιά αλλά και εντυπωσιακά νέα. Το αστικό τοπίο φέρει τα σημάδια χρόνων ακμής, καταστροφών και παρακμής, ενώ ο πληθυσμός της βρίσκεται σε μια αέναη ανασύσταση, καθώς διαφορετικές ανθρώπινες ομάδες εγκαθίστανται, ριζώνουν και ξεριζώνονται μετασχηματίζοντας τα χωρικά δεδομένα.

Η εσωτερική ένταση της σχέσης νεωτερικότητας και μνήμης δεν εκ-

δηλώνεται μόνο στη φυσική διάσταση της πόλης. Εκφράζεται στις αντιλήψεις και στάσεις των κατοίκων της απέναντι σε ραγδαίες πολιτικές ή και τεχνολογικές εξελίξεις και μεταβολές, διαφοροποιεί τα οράματα για το μέλλον της πόλης και τις στρατηγικές της ανάπτυξής της, τροφοδοτεί εντάσεις ανάμεσα στους γηγενείς και τους εποίκους. Όπως παρατηρεί η Patsy Healey, σ' ένα πλαίσιο αδιάκοπα μεταβαλλόμενων στοιχείων αβεβαιότητας τίθενται διαρκώς ερωτήματα όσον αφορά τις κατάλληλες πρακτικές αστικής διοίκησης. Οι πόλεις βρίσκονται στο μεταίχμιο, μεταξύ παλαιού και νέου, κέντρου και περιθωρίου, διαρκούς και εφήμερου, δύναμης και απώλειας. Η πόλη «ως άκρο, ως όριο, ως τελείωμα» είναι ακριβώς αυτό που συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του Erik Swynge-douw, για τον οποίο, όσον αφορά τη Θεσσαλονίκη, η βασική πρόκληση είναι εάν η πόλη θα αγκαλιάσει την απελευθερωτική προοπτική που υπόσχεται η νέα πραγματικότητα ή αν θα υποβιβαστεί σ' έναν εθνικιστικό επαρχιωτισμό, με την επίμονη άρνηση να υιοθετήσει μια ριζική ανεκτικότητα.

Αλλαγές που σχετίζονται με τη μετανάστευση και με τις πολύπλευρες διαδικασίες ένταξης των μεταναστών μεταβάλλουν τον κοινωνικό και δημογραφικό χάρτη της Θεσσαλονίκης και διαμορφώνουν μια νέα κατάσταση, ολοένα και περισσότερο ορατή, που χαρακτηρίζεται από πολυμορφία και πολυπολιτισμικότητα. Ο Λόης Λαμπριανίδης και ο Πάνος Χατζηπροκοπίου περιγράφουν και αναλύουν τα στοιχεία αυτά και αποτιμούν τις επιπτώσεις τους στο μετασχηματισμό της πόλης, καθώς άτομα, ομάδες, συμπεριφορές και δραστηριότητες εγγράφονται στο αστικό τοπίο με τρόπο καινοφανή. Με αυτή τη νέα πραγματικότητα οφείλει η πόλη να αναμετρηθεί. Αυτό επισημαίνουν όλοι σχεδόν οι συγγραφείς. Η μνήμη επιστρατεύεται συχνά για να επιτευχθεί η συμφιλίωση με το νέο. Αλλά η επιλεκτικότητα της μνήμης επιτρέπει αναπαραστές του παρελθόντος οι οποίες κάνουν ανώδυνη ή και προσχηματική την αντιμετώπιση των εντάσεων των σημερινών προβλημάτων. Ο Γιώργος Αγγελόπουλος εστιάζει ακριβώς σε αυτό: επιχειρεί να αναδείξει τις καταβολές του λόγου που, στην παρούσα συγκυρία, αρέσκεται να παρουσιάζει τη Θεσσαλονίκη ως «πολυπολιτισμική πόλη». Ένας λόγος που δεν είναι ενιαίος, αλλά διακρίνεται σε πολλαπλούς χρόνους, καθώς άλλοτε μιλά περί πολυπολιτισμικής Θεσσαλονίκης του παρελθόντος με αναφορά στο Βυζάντιο και άλλοτε προωθεί αιτήματα αναγνώρισης της πολυπολιτισμικότητας στο παρόν, και συνδέεται με την ύπαρξη των μεταναστών. Δύο εκδοχές του λόγου περί πολυπολιτισμικής Θεσσαλονίκης, οι οποίες,

όπως εύστοχα παρατηρεί, έχουν και διαφορετικές χωρικές αναφορές. Ο λόγος περί πολυπολιτισμικής Θεσσαλονίκης του παρελθόντος λειτουργεί με χωρικά σημαινόμενα που εντοπίζονται στο κέντρο της πόλης: εκκλησίες, τζαμιά, παλάτια και άλλα μνημεία. Ο λόγος που προωθεί αιτήματα αναγνώρισης της πολυπολιτισμικότητας στο παρόν και συνδέεται με την ύπαρξη των μεταναστών, εγγράφει δειλά τα δικά του σημαινόμενα στην περιφέρεια της πόλης, στο Γιουσουρούμ και στις γειτονιές υψηλής συγκέντρωσης μεταναστών στα δυτικά προάστια. Ο γνώριμος και οικείος «εαυτός» της πόλης θα πρέπει να συμφιλιωθεί με τα ασαφή και συγκεχυμένα χαρακτηριστικά της παρουσίας του «άλλου».

Τα ζητήματα αυτά μάς μεταφέρουν στο πεδίο των επιλογών, στο πεδίο της πολιτικής. Η πρόσληψη του παρελθόντος νοηματοδοτεί το παρόν και ανάλογα με τις απαντήσεις στα σημερινά προβλήματα διαμορφώνει το μέλλον. Το πώς η μνήμη θα τροφοδοτήσει το μέλλον της πόλης και τι θα ενσωματώσει η νεωτερικότητα ως μνήμη από το παρελθόν της πόλης, είναι ερωτήματα που τίθενται με διαφορετικό τρόπο σε όλα σχεδόν τα κείμενα του τόμου, τη στιγμή αυτή που η φυσιογνωμία της Θεσσαλονίκης βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο και μεταμορφώνεται σε κάτι που παραμένει ακόμα άγνωστο.

6. Δημόσιος χώρος και συλλογική κατανάλωση: ευελιξία ή οργανωμένο χάος;

Ένα από τα κεντρικά ζητήματα που απασχολούν τη Θεσσαλονίκη είναι το ανεπαρκές επίπεδο συλλογικής εξυπηρέτησης και η προβληματική ποιότητα των δημοσίων χώρων. Φαίνεται ότι η πραγματική κατάσταση παραμένει αρνητική παρά τις προσπάθειες που κατά καιρούς αναγγέλλονται και κατά περίπτωση υλοποιούνται. Αυτές οι δυσμενείς για τη λειτουργικότητα της πόλης και την ευημερία των κατοίκων συνθήκες προήλθαν βασικά από την προνομιακή μεταχείριση των ιδιοκτητών της αστικής γης σε σχέση με τις δημόσιες ανάγκες, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της μαζικής ανοικοδόμησης και των εκτεταμένων επεκτάσεων των δεκαετιών 1950 και 1960. Όπως διατυπώνει με σαφήνεια η Αλέκα Γερόλυμπου, αποδείχτηκε γρήγορα ότι η επιλογή της πολιτείας να γίνει η ανοικοδόμηση σε ατομική κλίμακα, βασισμένη στην κινητοποίηση του μικρού κεφαλαίου, με υψηλή οικοδομική εκμετάλλευση των μικρών ιδιοκτησιών, χωρίς σχεδιασμό των δημοσίων χώρων και αποθεματοποίησης

σότερη έμφαση να δίνεται στη «δημιουργία» των πολιτικών και των στρατηγικών. Ακόμη πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι γίνεται πλέον ευρέως κατανοητό πως καμία διαδικασία διακυβέρνησης δεν μπορεί να «επιβάλει και να ελέγξει» όλες τις διαστάσεις της ζωής στους αστικούς χώρους, ούτε μπορεί να βρεθεί εκτός της «σφύζουσας και ρευστής πραγματικότητας». Η υλική και πολιτιστική «πραγματικότητα» των αστικών ποιοτήτων δημιουργείται μέσω των σύνθετων αλληλεπιδράσεων σχέσεων κάθε είδους στις επικαλυπτόμενες σφαίρες της οικονομίας, της κοινωνίας των πολιτών και του κράτους. Η δραστηριότητα της διακυβέρνησης μπορεί να διαμορφώσει και να υποστηρίξει κάποιες αναδυόμενες δυνατότητες, ακριβώς όπως μπορεί να καταστρέψει, να καταπιέσει και να καταστείλει κάποιες άλλες. Από την άποψη της συμβολής τους στην αστική διοίκηση, καταλήγει η Healey, τα εργαλεία του διευθύνοντος πολεοδομικού σχεδίου και των κανονισμών χρήσεων γης παραμένουν σημαντικά, αλλά ο «χωρικός σχεδιασμός» επαναπροσδιορίζεται ως μια διαδικασία που διευκολύνει την ανάδυση των στρατηγικών αντιλήψεων για τις αστικές ποιότητες και δυναμικές, και ως πλαίσιο συζητήσεων που εξελίσσονται με την έντονη αλληλεπίδραση των φωνών που μπορούν να αρθρώσουν λόγο σχετικά με τα βιώματα του αστικού τρόπου ζωής και να επιδράσουν στη διαμόρφωση του αστικού μέλλοντος.

Κλείνοντας την παρούσα εισαγωγή, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το βιβλίο αυτό, αν και εντάσσεται αναμφισβήτητα στην κατηγορία των μονογραφιών για τις πόλεις, δεν καταχωρείται εύκολα σε κάποιο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Οι προσεγγίσεις που περιλαμβάνει μπορούν να καταγραφούν σε τρεις κύριες κατευθύνσεις των προσεγγίσεων του αστικού φαινομένου: την ιστορική ανάλυση των μετασχηματισμών που υφίστανται οι πόλεις, την οικονομική ανάλυση της αναδιάρθρωσης και της ανταγωνιστικότητας των πόλεων, και την πολεοδομική ανάλυση των τάσεων ανάπτυξης και οργάνωσης του αστικού χώρου. Η πρόθεση του βιβλίου δεν είναι να παραθέσει αυτές τις διαφορετικές κατευθύνσεις της ανάλυσης, αλλά, αντίθετα, να τις συνθέσει, τονίζοντας την ανάγκη κατανόησης των αλλαγών και των μετασχηματισμών μέσω της μελέτης συγκεκριμένων πόλεων. Δυο σχετικά πρόσφατα, επίσης συλλογικά, βιβλία μπορούν να προταθούν ως αντίστοιχες προσπάθειες που αναφέρονται στις ευρωπαϊκές και τις βορειο-αμερικανικές πόλεις. Το πρώτο αναφέρεται στην εμπειρία της μητροπολιτικής περιοχής του Portland (Ozawa, 2004), η οποία θεωρείται από πολλούς μελετητές ως η πόλη-υπόδειγμα για τη μετάβαση στη βιώσιμη ανάπτυξη. Στο δεύτερο επιχειρείται η διε-

ρεύνηση των τρόπων με τους οποίους αλλάζει η δομή και η μορφή της πόλης του Amsterdam, εστιάζοντας σε μια σημαντική ευρωπαϊκή μητρόπολη που χαρακτηρίζεται από τον καινοτόμο και προοδευτικό χαρακτήρα της (Salet και Musterd, 2003).

Συμπερασματικά, η παρούσα εισαγωγή επιχείρησε να εξηγήσει το χαρακτήρα της συλλογικής προσπάθειας, η οποία στηρίζεται σε τρεις βασικές θέσεις. Το εννοιολογικό και θεωρητικό ενδιαφέρον για το περιεχόμενο της αστικής αλλαγής, το εμπειρικό και βιωματικό ενδιαφέρον για την περιγραφή και μετάδοση της εμπειρικής πραγματικότητας της Θεσσαλονίκης και, τέλος, το εκπαιδευτικό χαρακτήρα ενδιαφέρον που προκύπτει από τη σύνθεση της θεωρητικής και εμπειρικής συνιστώσας προκειμένου να αντληθούν μαθήματα που θα βοηθήσουν στην απόκτηση γνώσης και στη διαμόρφωση πολιτικής. Από την άποψη αυτή, η συμβολή του έχει ένα διπτό, ταυτόχρονα τοπικό και διεθνή, χαρακτήρα. Η επιθυμία όλων των συντελεστών αυτής της έκδοσης είναι να αποτελέσει ένα βήμα, το οποίο θα το ακολουθήσουν πολύ περισσότερα που θα οδηγήσουν στην κατάκτηση της γνώσης για μια πόλη αλλά και για όλες τις πόλεις που εισέρχονται στον 21ο αιώνα, με ελπίδες και φόβους που αγγίζουν όλες τις πτυχές της κοινής καθημερινής μας ζωής.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Allen J. (2007), *Powerful city networks: More than connections, less than domination and control*. Presentation at the seminar on Urban Networks and Network Theory, 8-9 Ιουνίου 2007, University of Lausanne, στο διαδίκτυο: <http://www.unil.ch/gse/page45648.html>.
- Hall P. (1998), *Cities in Civilization: Culture, Technology, and Urban Order*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Ozawa P. C. (επιμ.), (2004), *The Portland Edge: Challenges and Successes in Growing Communities*, Washington: Island press.
- Salet W. και Musterd S. (επιμ.), (2003), *Amsterdam Human Capital*, Amsterdam University Press.
- Williams R. (1973), *The Country and the City*, London: Chatto and Windus.